

דיני הסליחות

זמן אמירת הסליחות

א. מנהג האשכנזים להתחיל לומר סליחות רק מיום ראשון שלפני ר"ה, ואם חל ר"ה ביום ב' או ג' כמו השנה מתחילים לומר סליחות מיום ראשון שבוע שלפניו כדי שיהיו לפחות ארבעה ימים לסליחות קודם ר"ה (רמ"א שם).

ב. נכון מאד להזדרז ולהשכים קום לאמירת הסליחות ואפילו קודם אור היום, ובפרט בעשרת ימי תשובה, ולא כאותם שמאחרים מאד לסליחות (רמב"ם פ"ג מהל' תשובה ה"ד).

ג. הזמן המובחר לומר סליחות הוא בסוף הלילה לפני עלות השחר שאז הוא עת רצון (שו"ע שם ס"א ומ"ב סק"א), ויש שמאחרים לומר סליחות עד תחילת עמוד השחר (אלף המגן על המט"א סק"ד), ועכשיו בהרבה מקומות אומרים סליחות אף שכבר היום גדול (ערוה"ש ס"ד), וכן בישיבות הק' נוהגים לומר הסליחות בבוקר מפני ביטול תורה שיגרם להם אם יאמרו בלילה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

ד. יש מקומות שאומרים סליחות בחצות הלילה והוא מנהג מדורות קודמים שהוא גם עת רצון וזמן מובחר לאמירת סליחות (שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' ק"ה), ומכל מקום קודם חצות הלילה אין לומר סליחות וי"ג מידות (מ"ב סי' תקס"ה סק"ב), ואולם הפתיחה לסליחות דהיינו "אשרי" והקדיש והסליחה "לך ה' הצדקה" אפשר לומר לפני חצות (הליכות שלמה ח"ב מועדים פ"א, וכן הורה הגרא"ל שטיינמן זצ"ל).

[**ויש** מקהילות החסידים שאומרים סליחות קודם חצות ועיין בשו"ת אגרו"מ שם שכתב דבדיעבד אם ציבור מסויים אין להם אפשרות לומר סליחות אחרי חצות או בבוקר לפני התפילה כגון במקום סכנה, שיראים ללכת בשעה מאוחרת בלילה מפחד הכושים שמשתוללים בלילה ויתבטלו מלומר סליחות ולא יהיה להם שום התעוררות לתשובה, יש מקום להקל להם אחרי האשמורת הראשונה דהיינו **שעתיים לפני חצות**, אבל אין להתיר את זה, רק כהוראת שעה.

וכ"כ הגרי"ש דבליצקי זצ"ל (בסי' קיצור ה' מועדים) וז"ל ואין למחות נגד המקדימים לפני חצות כיון שאין האיסור עפ"י תלמוד רק עפ"י קבלה ואין להכריח אחרים בדבר שלא נזכר בתלמוד וכמוש"כ במ"ב (סי' כ"ה סקמ"ב) ואם לא הזכר בגמ' ובפוסקים אע"פ שנזכר בקבלה אין אנו יכולים לכופ לנהוג כך עכ"ל, ואמנם במט"א (סי' תקפ"א ס"כ) ובברכ"י (שם סק"א) כתבו שבמקומות שנוהגים כן יש לבטל מנהגם].

ה. ציבור המתפללים כותיקין ואומרים הסליחות קודם התפילה, והש"ץ האריך ורואים שלא יספיקו לגמור את כל אמירת הסליחות וגם להתפלל כותיקין בזמן, עליהם להפסיק באמצע ולהתפלל כותיקין ואחרי התפילה להמשיך ולגמור את הסליחות (חשו"ק חמד יומא עמ' קפ"ד).

דיני אמירת הסליחות

ו. מברכים ברכות התורה קודם אמירת הסליחות אף המשכימים לסליחות קודם עלות השחר, משום דאין אומרים פסוקים אפילו דרך תחנונים קודם ברכת התורה, ואח"כ כשאומרים ברכות השחר אחר הסליחות מדלגים ברכות התורה (מ"ב סי' מ"ו סק"ז).

ז. מי שאיחר לבוא לסליחות יאמר עם הציבור הסליחה שהם אומרים עכשיו וישלים אח"כ מה שחיסר (כך נהג הסטיפלר זצ"ל מובא בארחות רבינו ח"ב עמ' קס"ז אות י"א), ואולם כשמאריך בסליחות ולא גמר הסליחה והציבור כבר התחיל סליחה חדשה ימשיך הסליחה שבו הוא אוחז ולא צריך לדלג כדי לומר עם הציבור (הגר"ח קנייבסקי שליט"א).

ח. יש אומרים שאין לומר הקטע שבסליחות "מכניסי רחמים" שכל יחיד אומר לעצמו שאסור להתפלל למלאכים, אבל שאר הקטעים המכוונים למלאכים כמו "מדת הרחמים עלינו התגלגלי" שאומרים עם הציבור אפשר לומר דהקב"ה אינו מואס בתפילת רבים (שו"ת חת"ס או"ח סי' קס"ו בשם המהר"ל מפראג).

סליחות במוצ"ק

ט. נתפשט המנהג לומר סליחות של יום א' במוצאי שבת אחר חצות הלילה, והטעם דיש ענין לילך מחיל אל חיל מקדושת שבת לאמירת סליחות, ועוד שהוא מתאים לסליחות ביום א' שאומרים בו "במוצאי מנוחה" וכן "בזעקם בעוד ליל" וכן "רצה עתירתם בעומדם לפניך בלילות", והאומרים סליחות של יום א' בבוקר יאמרו "במוצאי מנוחה קידמוך תחילה" ולא "קידמוך" וכן לא יאמרו "בזעקם בעוד ליל" שלא יהא כדובר שקרים לפני המקום (ערוה"ש סי' תקפ"א ס"ד), ואם התחילו לומר סליחות בעוד לילה ועד שהגיעו לפזמונים אלו נעשה יום אפשר לומר פזמונים אלו (מטה אברהם שם ס"א ואלף למטה ס"ק י"ט).

י. כשאומרים הסליחות במוצאי שבת יש לזכור לאכול סעודת מלוה מלכה לפני הסליחות שכן יש לאוכלה קודם חצות, וכן מטעם דתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם.

יא. יש שמחליפין במוצאי שבת בגדי שבת לבגדי חול לפני הסליחות (הגר"ח קנייבסקי שליט"א) ואולם יש הנוהגים לאומרם בבגדי שבת, ונהרא נהרא ופשטיה.

ש"ץ לסליחות

יב. ידקדקו לחפש שליח ציבור היותר הגון וגדול בתורה ובמעשים טובים **לסליחות** כמו לימים נוראים, ושיהא בן שלושים וגם שיהא נשוי (רמ"א שם ס"א).

יג. נוהגים שאף בלילה הש"ץ מתעטף בטלית קודם אמירת הסליחות ואין מברכים על הטלית כיון שלובשו בלילה ומתעטף בה רק לכבוד הציבור, ומ"מ אם הטלית שלו ובכוונתו ללבשה גם לצורך תפילת שחרית כשיאיר היום ימשמש בציציותיו ויברך על הטלית אפילו באמצע סליחות (עי' מ"ב סי' תקפ"א סק"ו ושעה"צ שם סק"ה), והש"ץ יכול להיות חזן לסליחות פעם נוספת במנין אחר, אע"פ שכופל התפילות והסליחות והיי"ג מידות אין לחשוש שהרי יש בזה תוספת שבח להקב"ה (שו"ת שבה"ל ח"ה סי' ס"ו).

אמירת סליחות ביחידות

יד. מי שנמצא במקום שאין שם מנין לסליחות יאמר הסליחות ביחידות (רמ"א סי' תקס"ה ס"ה ומ"ב סק"ג) אבל לא יאמר י"ג מידות, ומ"מ רשאי לאמרם כקורא בתורה בניגון וטעמים (שו"ע שם ומ"ב שם סק"א ובסי' תקפ"א סק"ד), ואולם אשה שאינה רגילה בניגון וטעמים תדלג קטעים אלו (הגר"ש אלישיב זצ"ל), וכן ידלג את הבקשות שהם בלשון ארמית כגון מחי ומסי וכו' ומרן דבשמיא וכו' והטעם שהמלאכים מעבירים את תפילת היחיד והם אינם מבינים לשון ארמי, משא"כ במנין שהשכינה שורה א"צ סיוע המלאכים לתפילה (מ"ב סי' תקפ"א סק"ד).

טו. אם התחילו את הסליחות במנין ובאמצע יצאו מקצתן רשאים לומר קדיש בגמר הסליחות (פמ"ג תקפ"א סק"ו), ומכל מקום עוון גדול הוא לעזוב את ביהכ"נ כשיש מנין מצומצם ועליהם נאמר "ועזבי ה' יכלו" ר"ל (שו"ע נ"ה ס"ב).

אמירת תחנון בסליחות

טז. אע"פ שאין נפילת אפים בלילה, מ"מ בסליחות אומרים תחנון ונופלים על פניהם (מ"ב סי' קל"א סק"ח), והאומר סליחות במתינות ורואה שהציבור נופל על פניהם יש לו ליפול יחד עם הציבור ואע"פ שהוא עדיין באמצע הסליחות ואי"צ לחזור ולומר נפילת אפים שנית כשיגיע בעצמו לנפילת אפים (עי' שעה"ת סי' קל"א סק"ב).

יז. בעלי ברית האומרים סליחות קודם הנץ החמה אינם פוטרים את הציבור מאמירת תחנון, כיון שלכתחילה אין מלים קודם הנץ החמה ונחשב שעדיין לא הגיע זמנה, אבל אם אומרים סליחות אחר הנץ החמה הרי הם פוטרים את הציבור מאמירת תחנון ואומרים רק עד "הרחמים והסליחות" (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

יח. יש אומרים הוידוי שבסוף סליחות שלש פעמים כנגד מה שחטא במחשבה בדיבור ובמעשה (אשל אברהם מבוטשאטש רש"י סי' תקפ"א), ואמנם עפ"י האר"י והגר"א אומרים אותו רק פעם אחת.

יט. אב"ל בתוך שבעת ימי אבילות אסור לו לצאת מביתו לומר סליחות עם הציבור אך יכול לאסוף עשרה בביתו או שיאמר הסליחות ביחיד, ואין אומרים בבית האבל וידוי ותחנון, מלבד בערב ראש השנה שמרבים בסליחות יכול האבל ללכת לבית הכנסת וישאר שם עד אחר התפילה (רמ"א שם ס"א), ואולם לא יגש להתפלל כש"ץ לסליחות מפני שמידת הדין מתוחה עליו, ואף בבית האבל לא יגש האבל לפני העמוד לסליחות רק לתפילה, ואולם אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך שלושים יום על שאר קרובים מותר לו להיות ש"ץ בסליחות (מ"ב שם סק"ז).

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 170 – תשע"ט

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

מתי יוצאים ידי חובת תקיעות דאורייתא, האם בתקיעות דמיושב או בתקיעות דמעומד?

י"ג מידות

א. צריך להרים קולו באמירת י"ג מידות וכדאיתא בפרקי דר"א שאמר משה רבינו ע"ה בקול גדול, ומנהג יפה ונכון שימנה הי"ג מידות באצבעותיו ויש בזה תועלת גדולה למחשבה ולכוונה (בן איש חי כי תשא אות ד).

ב. אם אומר י"ג מידות עם הציבור והם ממהרים לסיים ימשיך ויאמרם במתינות כהרגלו דכיון שהתחיל עם הציבור נחשב כאומרם בציבור וכמו בשמו"ע שדי בהתחיל עם הציבור (בן איש חי שם וחשוקי חמד ר"ה עמ' ק"צ).

ג. מי שמתפלל במתינות ואינו מספיק לגמור כל פרק בסליחות עם הציבור יפסיק באמצע לומר י"ג מידות ואח"כ ימשיך מהמקום שהפסיק (שלמי מועד עמ' כ"ד) ויפסיק מאז שהציבור מתחיל "אל מלך יושב" (הגר"ח קניבסקי שליט"א).

ד. מי שלא סיים לומר וידוי כשהציבור מתחילים לומר י"ג מידות יפסיק, שהרי מותר להפסיק באמצע הוידוי לצורך מצוה ואמירת י"ג מידות הוא דבר שבקדושה ממש (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' י"ב אות א' וה"ט סי' כ"ד אות ב).

ה. אותם הלומדים בביהכנ"ס בשעה שהציבור אומרים י"ג מידות אף שמעיקר הדין אינם צריכים להפסיק, מכל מקום מנהג העולם להפסיק ולומר עמהם, וטעם המנהג הוא להטיב עם הציבור שלפי ריבוי האומרים מתעוררים יותר רחמים מהקב"ה, ואולם כשלומדים תורה ברבים אין להפסיק (שו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סי' פ"ט), וטוב לעמוד כשאומרים סליחות ומי שקשה לו יעמוד לכל הפחות כשאומרים י"ג מידות (מטה אפרים שם אות י"ח).

בגמ' בראש השנה (ט"ז ע"א) איתא 'אמר רבי יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבים ותוקעין ומריעים כשהן עומדים, כדי לערבב השטן, ומכאן המקור למה שנוהגין שתוקעין ב' פעמים, פעם אחת קודם תפילת מוסף וזהו הנקרא 'תקיעות דמיושב' שמעיקר הדין מותר לשבת בהם, ופעם אחת על סדר התפילה וזהו הנקרא 'תקיעות דמעומד'.

והקשו התוס' שם כיצד חוזרין ותוקעים על סדר התפילה הרי עוברים בזה על איסור 'בל תוסיף', ותיירו דאין שייך בל תוסיף בעשיית מצוה אחת שתי פעמים, כגון כהן שחוזר ומברך ברכת כהנים את אותו ציבור עצמו, או הנוטל לולב וחוזר ונוטל, וכן התוקע וחוזר ותוקע, ולכך אין איסור בל תוסיף בתקיעות דמעומד שחוזרים ותוקעים על סדר התפילה.

ונחלקו הראשונים אימתי יוצאים ידי חובת תקיעת שופר מן התורה, האם בתקיעות דמיושב שתוקעין קודם תפילת מוסף, או בתקיעות דמעומד שעל סדר התפילה, דבתוס' בפסחים (קטו ע"א ד"ה מתקיף) מבואר שאין יוצאין יד"ח תקיעות דאורייתא עד התקיעות שעל סדר הברכות, שכתבו דברכה על מצוה דרבנן מועלת למצוה דאורייתא דומיא דברכת השופר שמברך על התקיעות דמיושב ומועלת ברכה זו לתקיעות דמעומד שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות.

ומבואר להדיא בדבריהם שיוצאין יד"ח שופר דאורייתא רק בתקיעות דמעומד, ולכך מוכח דהברכה שנאמרה על תקיעות דמיושב דרבנן מועלת גם לתקיעות דמעומד דאורייתא.

אלא דבחז"ל (בפסחים שם) כתב שמהתוס' בר"ה (לג ע"ב) משמע להפך, שכתבו התוס' שם לפרש המנהג שתוקעין רק תשר"ת למלכויות, תש"ת לזכרונות, ות"ת לשופרות, ואין עושים את כל הספיקות בכל סדר, דזהו משום שיצאו ידי כל הספיקות במיושב, ומבואר מדבריהם שיוצאין יד"ח תקיעות דאורייתא בתקיעות דמיושב שקודם התפילה, והתקיעות דמעומד הם רק מדרבנן.

ולהדיא נחלקו בזה הראשונים, דעל המנהג לתקוע רק תשר"ת במלכויות, תש"ת בזכרונות, ות"ת בשופרות, כתבו הר"ף והרמב"ם

(בפ"ב משופר) דזהו משום שלאחר שיצאו ידי כל הספיקות בתקיעות דמיושב לא הטריחו לעשות כן גם בתקיעות דמעומד, ומבואר מדבריהם שיוצאים ידי חובת תקיעת שופר מן התורה בתקיעות דמיושב.

ובאור זרוע (הלכות ר"ה אות רס"ט) כתב שהריב"א ור"ח ורבינו יצחק אלפסי כו"ע סבירא להו שבתקיעות שאנו תוקעין בישיבה אחר קריאת התורה אנו יוצאים ידי חובתנו, וכדעת הר"ף והרמב"ם, אולם בשיבולי הלקט (שער א' ושער ב') הביא את דבריהם ונחלק וכתב דעיקר התקיעות הם תקיעות דמעומד, ותקיעות דמיושב הם רק כדי לבלבל השטן, ועיקר להלכה כמו דמסיק הגר"ז והחזו"א שם דיוצאים ידי חובת דאורייתא בתקיעות דמיושב, ותקיעות דמעומד הם רק מדברי סופרים על סדר התפילה.

והנה במקראי קודש (ר"ה סי' כ) הקשה דמטעם אחר היה צריך שיצאו יד"ח תקיעות דאורייתא רק בתקיעות דמעומד, דבבית יוסף (או"ח סוף סי' מ"ו) ובמ"ב שם כתבו שאין נכון לקרוא ק"ש קודם התפילה ע"מ לצאת ידי חובה, ואח"כ לקרותה בברכותיה, כיון שלכתחילה יש לקיים את מצוות קריאת שמע בברכותיה.

וכן לענין קידוש על הכוס כתב בהגהות חתם סופר (בסי' רע"א) ובמ"ב שם דאף שיוצאים ידי חובת קידוש מן התורה בתפילה, מ"מ טוב שיכון בתפילה שלא לצאת ידי חובת קידוש מן התורה כדי שיקיים את המצות קידוש דאורייתא על הכוס במקום סעודה.

ומבואר מכך שכאשר חז"ל תיקנו צורה ואופן כיצד לקיים את המצוה, אזי לכתחילה יש לקיים את המצוה באופן שתקנו חז"ל, וא"כ קשה מדוע לגבי שופר לא נימא שלכתחילה יש לקיים את המצוה דאורייתא כפי שחז"ל קבעו בתקיעות דמעומד על סדר התפילה.

אך החילוק הוא פשוט דבקריאת שמע ובקידוש, חז"ל לא תיקנו מצוה נוספת למצוה דאורייתא אלא אמרו שאת המצוה דאורייתא שיש עליו לקיים פעם אחת עליו לקיימה בצורה מסוימת, וכאשר מחלק את המצוה לשניים הרי הוא מקיים בכך את הדאורייתא שלא כצורתו, אבל במצות תקיעת שופר מעיקרא תקנו חז"ל לתקוע פעמיים לבלבל השטן, וכך היתה תקנת חז"ל שבתקיעות דמיושב יוצא ידי דאורייתא, ולאחמ"כ יש לתקוע מדרבנן תקיעות דמעומד על סדר התפילה, ועיין בזה בחשוקי חמד בר"ה (ט"ז ע"ב).

והנה הר"ף (בר"ה פרק רביעי) הביא ששאלו מקמי ריש מתיבתא במברך על תקיעת שופר והסיח בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד האם צריך לחזור ולברך או לאו, ודימה זאת לסח בין תפילין של יד לתפילין של ראש, ומסיק למעשה דהוי הפסק ועבירה היא בידו אלא שאינו חוזר ומברך דמצוה אחת היא.

ובר"ן שם תמה עליו למה יהא אסור, הרי לא שמענו בשום מקום שהמברך על המצוה והתחיל בה שלא יהא רשאי לדבר עד שייגמור לקיימה, ואטו מי שהתחיל לבדוק חמצו יהא אסור לו לדבר עד שייגמור, וביותר א"כ נימא שאף מי שמברך המוציא יהא אסור לו לדבר עד שייגמור סעודתו, וזה הרי ליתא, ולפיכך אין הנידון דומה לראיה, ומיהו הואיל ונפק מפומיה דריש מתיבתא ראוי שלא ידבר בהן שלא לצורך, עכת"ד.

והיינו שתמה הר"ן על הר"ף כיון שכל התקיעות הם מצוה אחת, מדוע כתב הר"ף שהמדבר בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד נחשב להפסק, הרי כבר התחיל מצוותו בתקיעות דמיושב והיה למצוה על מה לחול.

ומצאתי בשו"ע הרב (בסי' תקצ"ב) שביאר וז"ל 'וכיון שהן מצוה אחת ונראין כשתי מצוות לפיכך אין להשיח ביניהם דברים בטלים', והיינו דחז"ל תקנו לקיים את מצוות השופר בשתי צורות, את המצוה דאורייתא בתקיעות דמיושב, ואת הדרבנן על סדר התפילה, ומשום כך הם נחשבים כשתי מצוות שאסור להפסיק ביניהם, אלא דכיון שבעצם הם מצוה אחת של תקיעת שופר אם הפסיק אינו חוזר ומברך.

ולפי יסוד זה המתבאר מדברי הגר"ז שהם נחשבים כשתי מצוות אתי שפיר היטב מה שנתבאר שאין לו לקיים את המצוה דאורייתא בתקיעות דמעומד על סדר התפילה, שהרי חכמים החשיבו את הדאורייתא והדרבנן כשתי מצוות, וכל התקיעות דמעומד זה רק תוספת על התקיעות דאורייתא שקודם התפילה.